

Bezpečnostní hrozby - součást společenského vývoje ?

Petr Ibl – Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR

Současný svět, jednotlivé státy, společnosti a další významné i méně významné společenské subjekty, jakož i všechny sféry života lidí provází dynamický vývoj. Neustálé změny, které vývoj ve všech oblastech společenského života provázejí, jsou ovlivňovány jednak vlivem globalizačních a integračních procesů, ale také nežádoucími a společenskému vývoji neprospěšnými jevy – různými hrozbami a z nich vyplývajícími riziky. Při všech takových změnách - na lidské činnosti nezávislých i změnách vyvolaných záměrně (úmyslně), vždy dochází k určitému ohrožení stability a jistot, a rovněž k omezování (např. omezování suverenity států, a to ve prospěch ochrany práv a svobod občanů a v důsledku posilování postavení nestátních subjektů).

Výsledky procesů vývoje a společenských změn mohou, a také často bývají zneužívány. Z historie i doby nedávné známe příklady, kdy teroristické organizace, extremistické skupiny, náboženské sekty, organizovaný zločin – se dopustily násilí a zavražďovacími akcí. Lze konstatovat, že tyto subjekty znamenají v současnosti primární hrozbu pro státy, společnosti, instituce i občany.

Jsou tyto primární hrozby nutnou součástí společenského vývoje, či se jedná pouze o nahodilé jevy na společenském vývoji nezávislé ?

Mezinárodní stabilita, stabilita kontinentální, národní, ale i sociální, ekonomická a další stability jsou patrně jedním z nejčastějších společenských témat. V souvislosti s tímto společenským fenoménem stále více vystupuje do popředí i další významné téma – téma bezpečnosti, jejích hrozeb a rizik.

Právě nedávné události ve světě a změny v zemích Evropy i okolním světě přispěly k tomu, že se bezpečnostní problematika dostala do popředí politické agendy v Evropě i v celosvětovém měřítku. Útoky z 11. září ve Spojených státech a teroristické útoky v Madridu z nedávné doby, i současné téměř každodenní teroristické útoky v Iráku, prokázaly zranitelnost současného bezpečnostního prostředí. Současný svět je stále více a rostoucí měrou vystaven rizikům a hrozbám, které jsou obtížně rozeznatelné.

Jak se uvádí v Evropské bezpečnostní strategii přijaté Evropskou radou v prosinci 2003, bezpečnost Evropy čelí řadě závažných problémů – mezinárodnímu terorismu, šíření zbraní hromadného ničení, regionální nestabilitě, oslabenému postavení států a organizovanému zločinu. Všechny tyto hrozby získaly nový rozměr i v kontextu rozšiřující se Evropy.

Co to však jsou ony hrozby a rizika, které ovlivňují stabilitu a společenský vývoj ? Jsou to jevy záměrné, či nahodilé ? Jsou bezpečnostní hrozby a z nich vyplývající rizika nutnou a nezbytnou součástí společenského vývoje ?

Pokud budeme hledat odpověď na otázku nahodilosti či nezbytné součásti přítomnosti hrozeb či rizik ve společenském vývoji, je nutné si nejprve ujasnit co chápeme bezpečným (stabilním) prostředím a co hrozbou.

Stav bezpečného a stabilního prostředí je vnímán jako zásadní a určující prvek při hledání postupů, které je nutné uskutečnit, aby byla zabezpečena suverenity států, stabilní společenské a podnikatelské prostředí a vytvořeny podmínky pro bezpečnost občanů.^{1/}

¹ Zeman,P.a kol.: „Česká bezpečnostní terminologie“, Ústav strategie studií Vojenské akademie v Brně, ÚSS/2002-S-1-031, Brno 2002, str. 13

Pro vysvětlení pojmu hrozba jsem použil definici „ Hrozba je primární, mimo nás nezávisle existující, neodvozená. Je to vnější fenomén (činitel), který může nebo chce poškodit nějakou konkrétní hodnotu ... ^{2/}

V Bezpečnostní strategii ČR se např. pod pojmem hrozba rozumí jakýkoli fenomén, který má potenciální schopnost poškodit zájmy ČR. Hrozba může být přírodním, tedy na lidské činnosti přímo nezávislým jevem (živelní katastrofa), nebo může být způsobena subjektem nadaným vůlí a úmyslem – zamýšlí ji, připravuje, spouští či realizuje lidský jedinec, skupina, organizace, stát.

Pokud bychom chtěli klasifikovat či kvantifikovat závažnost hrozby, můžeme konstatovat že je vždy úměrná významu hodnoty objektu, který chceme chránit a tomu, jak si danou hodnotu ceníme.

Hledání a stanovení nezbytných postupů k vytvoření bezpečného prostředí, znamená stanovit určitou objektivní a kvalitní prognózu dalšího možného vývoje a dalšího postupu, a tím i přijetí odpovídajících opatření. To znamená stanovit bezpečnostní politiku – státu, společností, institucí a podniků.

Správně vytvořené bezpečnostní politice musí vždy předcházet důkladná analýza - **analýza aktiv** – co vlastně chceme chránit (ekonomické prostředí, data, technické a programové prostředky, integritu,...), **analýza hrozeb** – proti čemu se chceme chránit (vojenská agrese, zneužívání technologií, zneprístupnění informací, podvržení nebo modifikace informací, kriminalita v oblasti duševního vlastnictví, kriminalita v oblasti informačních technologií,...), **analýza rizik** – jaká rizika nám hrozí a jak chceme chránit svá aktiva; kolik prostředků chceme investovat do eliminace rizik.

Výsledkem a cílem vyhodnocení těchto analýz by měl být návrh odpovídajících opatření, která stanoví ochranu hodnot a zájmů daného subjektu, jež mohou být poškozeny či narušeny nežádoucími aktivitami, událostmi či incidenty, a které mají za následek negativní dopady na vnější či vnitřní bezpečnost, bezpečnost suverenity státu, ale i ekonomických, obchodních a jiných aktivit.

Teroristické útoky a protiteroristické úsilí potvrzují, že vnitřní a vnější bezpečnost je v dnešním otevřeném a vzájemně provázaném světě nutné komplexně zajišťovat a bránit. Prognostici předpokládají různé scénáře jako možnosti budoucího vývoje světa, jako určité jevy a události, které výrazně promění dnešní poměry.

Hodnocení informací a z nich vyplývajících východisek pro přípravu a realizaci bezpečnostní politiky, je ale nutné uskutečňovat se stále vyšší akceptací dostupných a poskytovaných informací, a se zvýšením vážnosti a důležitosti procesů při tvorbě bezpečnostních strategií.

V bezpečnostní praxi existují různé druhy bezpečnosti, které mají stejný základ, liší se však dle obsahu a prostředí ve kterém jsou aplikovány. Hovoříme tak např. o bezpečnosti z pohledu „ místa „, objektu, jehož bezpečnost má být chráněna. Z tohoto pohledu rozlišujeme bezpečnost vnitřní (hrozby, které pochází zevnitř chráněného objektu – podniku, instituce, státu,...) a bezpečnost vnější (hrozby, které mají svůj původ mimo chráněný objekt – teroristické či vojenské útoky,...).

Uvedl-li jsem, že existují hrozby, které mohou ohrozit objekt a jeho bezpečnost vnitřní respektive vnější, a to z pohledu „ *místa vzniku* „, hrozby, doplním i další možné hledisko, a to hrozby ohrožující objekt z pohledu jeho „ *místa působení* „, , např. bezpečnost vojenskou, ekonomickou, sociální - tudíž hrozby, které ohrožují společenský vývoj.

² Robejšek, P.: „Bezpečnost. K morfologii klasického pojmu.“ Mezinárodní politika, roč.22, 1998, č. 12, str.21—

Z hodnocení dostupných informací vyplývá, že naší zemi v nejbližší budoucnosti nehrozí vojenská hrozba (útok). Co však zřejmé je, že hrozby, jejichž původci jsou stále častěji nestátní subjekty (teroristické organizace, radikální náboženská, sektářská a extremistická hnutí a skupiny), které vytvářejí účelová spojení mezi sebou či s totalitními a ideologicky nesnášenlivými režimy a cíleně ohrožují náš způsob života a demokratický systém chránící základní lidská práva a svobody, v posledním období bezpečnostní situaci na globální úrovni významně zhoršilo, což má následky i pro bezpečnost v euroatlantické oblasti.

Nyní bych se chtěl stručně věnovat určitému vymezení hrozeb, a to z pohledu „místa působení“ chráněného objektu, mám tím na mysli obecné rozdělení hrozeb na vojenské a nevojenské.

Mezi nejzávažnější vojenské hrozby, které mohou a v mnoha případech také ovlivnili společenský vývoj, řadíme především ozbrojené agrese, proliferaci zbraní hromadného ničení, regionální konflikty.³ Všechny tyto hrozby mají většinou společný objekt, kterým jsou státy nebo konkrétní bezpečnostní společenství (např. NATO). Většinou se jedná o ty objekty, které určují bezpečnostní politiku (nejčastěji vlády nebo rozhodovací orgány bezpečnostních společenství).

Za nejzávažnější z těchto hrozeb je považována **ozbrojená agrese**. V případě ozbrojené agrese, jde o záměrnou (úmyslnou) hrozbu, jejímž aktérem je nepřátelský stát či koalice. Současný vývoj ale ukazuje, že např. agrese proti členskému státu NATO představuje neúnosné riziko pro případného agresora. Z tohoto pohledu vyplývá poměrně pozitivní závěr, že hrozba agrese vůči členským státům NATO je dnes téměř zanedbatelná.

V posledních letech se ale objevuje a narůstá vážnost jiné záměrné hrozby, jejímž aktérem se stávají zejména teroristické skupiny. Ty útočí bez předchozího vyhlášení „války“, připravují se skrytě, za podmínek přísného utajení. Útok bývá nenadálý, zasažené státy a jejich veřejné mínění jsou zaskočeny, na určitou dobu i ochromeny. Teroristické skupiny se vyhýbají přímému střetu, napadají zákeřně a nečekaně. Zasahují společnost v těch nejcitlivějších a nejzranitelnějších místech. Při velmi nízkých početních stavech a relativně nízkých nákladech dosahují velkých ničivých účinků se silnými psychologickými dopady.

Další významnou hrozbu vojenského charakteru představuje **proliferace zbraní hromadného ničení**. Ta působí ve dvou hlavních směrech. Prvním je vývoz a rozšiřování zařízení, technologií a know-how k výrobě jaderných, chemických, biologických a bakteriologických zbraní nebo řízených střel. Druhým směrem pak je utajované úsilí některých států dosáhnout schopnosti vyrábět tyto zbraně. Zvláště obávanou hrozbou je šíření nosičů, zejména pak balistických řízených střel, které zbraním hromadného ničení dávají maximální vojenské, strategické a psychologické účinky.

Mám-li použít příklad, z tohoto pohledu největší znepokojení vyvolávají ambice a programy Iráku, Íránu a Severní Koreje, které jsou považovány za hlavní aktéry této hrozby. Vážným zdrojem obav je i nedostatečná kontrola potenciálu na území bývalého SSSR, kde hrozí nejen nelegální vývoz již vyrobených materiálů či jejich nosičů, ale také možný přechod zkušených odborníků právě do zemí, které mají ambice vybudovat vlastní jaderný potenciál.

Situace v této oblasti, je usnadněna také stále větší dostupností informací o technologiích spojených s výrobou těchto zbraní (internet).

Další významnou vojenskou hrozbu představují **regionální konflikty**. Tyto hrozby vyvolávají nejčastěji diktátorské nebo nacionalistické režimy, které mohou mít různé pohnutky. První z nich představují např. ozbrojené výpady proti sousedním státům s cílem ovládnout jejich území a zmocnit se jejich bohatství (vpád iráckých vojsk do Kuvajtu v roce

³ Zeman, P. a kol.: „Česká bezpečnostní terminologie“, Ústav strategie studií Vojenské akademie v Brně, ÚSS/2002-S-1-031, Brno 2002, str. 107

1991). Dalším motivem může být snaha využít vnitropolitické destabilizace sousedního státu (irácká agrese proti Íránu po pádu jeho monarchistického režimu). Z pohledu evropského prostoru si můžeme připomenout regionální konflikty mezi nástupnickými státy bývalého mnohonárodního státu Jugoslávie.

Společným jmenovatelem regionálních konfliktů je to, že nedemokratické režimy vyvolávají procesy nejistot (hrozeb) v době, kdy slábne jejich postavení i vliv. Ve válečném stavu pak spatřují cestu ke svému vlastnímu přežití. Konflikty vyprovokované diktátorskými režimy se tak stávají výzvou pro mezinárodní bezpečnostní společenství (RB OSN, NATO) a světové velmoci, které hledají způsoby řešení. Ve snaze eliminovat vznikající hrozby regionálních konfliktů pak jsou nuceny zvažovat rizika vlastního postupu. Jejich rozhodování je náročné, s ohledem na postup i výsledek řešení. Na jedné straně jsou limitovány a podřízeny mezinárodnímu právu, a zároveň se dostávají do rozporu s tímto právem, pokud se jednostranně zastanou obětí. Nečinnost však přináší výsledky mnohem horší.

Z hrozeb „nevojenských“ bych zmínil především hrozby politického, ekonomického, sociálního charakteru a jejich vzájemné propojení.^{4/}

Hrozby v politické oblasti – primárním objektem je zde především ohrožení stability společenských systémů. V této oblasti označujeme za nejzávažnější hrozby, útoky které jsou směřovány proti suverenitě jednotlivých států. Ty směřují buď proti vnitřním politickým subjektům, nebo proti vnějšímu uznání suverenity státu. Ve stabilních státech (státy NATO, Švýcarsko, Rakousko, Švédsko, Austrálie, Japonsko a další) jsou vlády vystaveny silné vnitřní kontrole a znepokojují se především vnějšími hrozbami.

Hrozby v ekonomické oblasti - jejich objektem jsou především ekonomické zájmy států a mezinárodních ekonomických a obchodních uskupení. Na úrovni národní pak ekonomické zájmy podniků, institucí i jednotlivých podnikatelských subjektů. Ekonomické hrozby jsou ve většině případů nezáměrné, u kterých ne vždy lze předem stanovit, kdy, kde a v jakém rozsahu se projeví. Výjimku tvoří např. hospodářská embarga či sankce, o kterých rozhodují vlády nebo mezivládní ekonomické organizace. Základní problém ekonomických sankcí a embarg spočívá v tom, že jsou namířeny proti negativně hodnoceným státům (ekonomická i bezpečnostní hlediska), ale mnohem více postihují jejich objekty, zejména pak nejchudší vrstvy obyvatelstva. Jako příklad lze uvést Irák, kde v důsledku sankcí vzrostla nemocnost a zejména pak dětská úmrtnost, ale Saddámovu režimu to nikterak neublížilo.

Na nižších úrovních (podnikatelské subjekty) existují hrozby spíše záměrné. Tuto tezi mohou potvrdit přijímaná protiopatření jako např. boj proti kriminalitě v oblasti duševního vlastnictví, boj proti kriminalitě v oblasti informačních technologií, atd.

Hrozby v sociálních oblastech _spatřujeme ve dvou základních polohách. První jsou tzv. měkké hrozby, které nebývají záměrné. Např. migrace obyvatelstva, která není spojována se záměrem někoho poškodit. Její nejčastější podobou bývá útek z chudých zemí s nesnesitelnými životními podmínkami, které se odvíjejí zejména od ekonomických, ekologických a politických příčin. Migrace s sebou často nese šíření nemocí či epidemií, změny na trhu práce nebo dokonce postupnou změnu identity cílových zemí migračních pohybů.

Strůjci záměrných hrozeb sociálního charakteru nejčastěji bývají nacionalističtí politikové. Ti zveličují a dramatizují ohrožení své identity a svých zájmů. Často tak nakonec mohou vyprovokovat i ozbrojené konflikty. (např. S. Milošević, R. Karadžić, F. Tudjmana a další aktéři válek spojených s rozpadem SFRJ).

⁴ Zeman, P. a kol.: „Česká bezpečnostní terminologie“, Ústav strategie studií Vojenské akademie v Brně, ÚSS/2002-S-1-031, Brno 2002, str. 109

Hrozby všech výše uváděných oblastí se mnohdy vzájemně propojují. Množství lidí volí útěk ze zemí s diktátorskými režimy, které pro ně jsou hrozbou politického charakteru. Takto vyvolaná migrace se ale pro jiné státy stává hrozbou sociálního charakteru. Mezi hlavní příčiny těchto hrozeb lze jmenovat - morálně zdevastované a chudé společnosti, neefektivní a málo transparentní, příp. chybějící vládní a politické instituce, slabá vláda zákona, slabé bezpečnostní složky a nevýkonné soudy, korupci, organizovaný zločin.

Bohužel zatím však chybí dostatek vůle preventivně poskytovat účinnou pomoc, tedy ještě před vyhocením konfliktu. Tyto hrozby bývají podceňovány, a často nabývají velkých a nesnadno řešitelných problémů. Hlavní důvody lze hledat v tom, že těmito problémy se zabývají bezpečnostní „experti“ národního, nanejvýš regionálního charakteru. Ti řeší pouze nejbližší nebo krátkodobé zájmy a cíle. Nedostatečná pozornost je věnována cílům dlouhodobým, jejichž dosažení je zájmem lidstva jako celku.

Závěrem zbývá odpovědět na položenou otázku – nutnosti či nahodilosti hrozeb ve společenském vývoji. Vzhledem k tomu co bylo uvedeno, ale i s přihlédnutím k mnohým příkladům z historie i přítomnosti, jsem přesvědčený o tom, že hrozby a rizika jsou neodmyslitelně propojené s procesy společenského vývoje, který v globalizujícím a integrujícím se světě probíhá. Při každém vývoji a pokroku ve vědě, výzkumu, ekonomice, ale i politice, sociálních oblastech atd., vždy jako průvodní jev budou existovat hrozby a rizika, která určitým způsobem budou ohrožovat ony pozitivní vývojové trendy či společenské „úspěchy“.

Kvalitní prognózy bezpečnostních hrozeb, z nichž vyplývající rizik a nalézání odpovídajících odpovědí na ně budou hrát čím dál tím důležitější úlohu. Naší snahou by mělo být, aby ony hrozby a rizika byly co možná nejefektivněji eliminovány a přijímaná bezpečnostní a další protipatření poskytovala státům, bezpečnostním světovým společenstvím, ekonomickým společenstvím, organizacím, ale i drobným a středním podnikatelům a všem občanům dostatek prostoru a optimismu k budování stabilního a bezpečného prostředí.

Literatura

[1] Zeman, P. a kol.: *Česká bezpečnostní terminologie*. Brno : Ústav strategie studií Vojenské akademie v Brně, ÚSS/2002-S-1-031, 2002.

[2] Robejšek, P.: *Bezpečnost. K morfologii klasického pojmu*. Mezinárodní politika, roč.22, 1998, č. 12.

Name in English

Security Threats as a part of society's evolution?

Summary in English

The contemporary world, particular states, societies and other more or less important social actors as well as all the spheres of peoples' lives are effected by a dynamic development. Incessant changes following development in the society's life are influenced not only by the globalizing and integrating tendencies, but also by the unwanted and harmful factors such as various threats and potential risks they create. All such changes – no matter to what extent caused by people's action (consciously or not) – always bring about disturbance of stability and safety and also derogating of e.g. state's sovereignty in favor of protecting rights and freedoms of individuals resulting from reinforced position of non-state subjects.

The outcome of the process of evolution and the changes in society can be and often are abused. History and also recent times have learnt us examples of violence and threats performed by various terrorist organizations, extremist and fundamentalist groups, and also organized crime actors.

We can only say that these subjects represent the major danger for states, societies, institutions and citizens in the present world.

My question is: are these threats an inevitable part of the social evolution, or should we consider them as a random phenomenon, independent of the evolution?

Key words in English

Security, threat, risks, security environment, safety/security policy, safety analysis, actors of safety threats, security interior/exterior, threats by armed forces/ civilian threats.

Klíčová slova

Bezpečnost, hrozba, riziko, bezpečnostní prostředí, bezpečnostní politika, bezpečnostní analýza, aktéři bezpečnostních hrozeb, bezpečnost vnitřní a vnější, stabilita, hrozby vojenské a nevojenské.